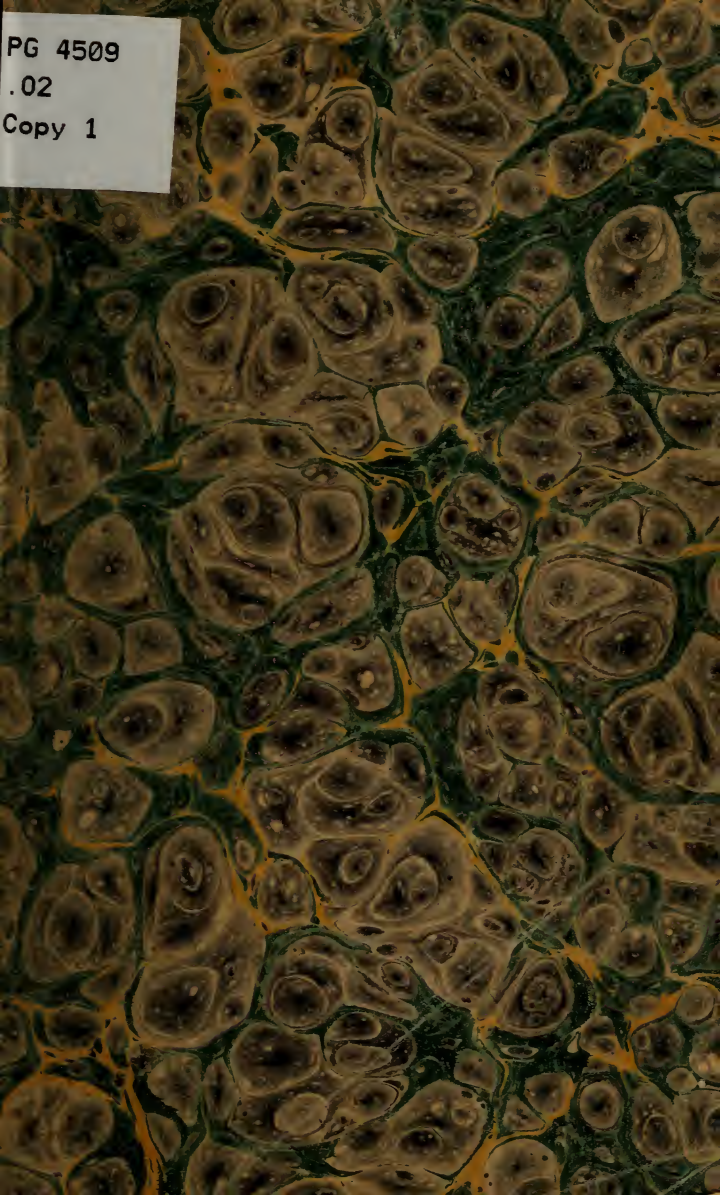

PG 4509

.02

Copy 1

O
PROSODII
české.

—————
Vyňato z „Moravana“ l. 1856.
—————

—————
V BRNĚ, 1855.

Tiskem dědiců Rudolfa Rohrera.

PG 4509

.02

11002089

53839

'04

⊙ prosodii *).

České verše jsou trojí: a) přízvučné, b) pro zpěv určité, c) časoměrné. — Přízvučné verše se řídí podlé přízvuku; časoměrné spravují se délkou a krátkostí slabiky; tolikéž i verše pro zpěv časomíry následovati mají.

a) Verše přízvučné.

Přízvuk, akcent čili tón jest přirozené důraznější vyslovení slabiky té, na kteréž spočívá. V řeči české spočívá přízvuk vždy na první slabice; k. p. **j**elen, **s**edlák, **s**otůrek, **p**ronásledování. V příkladech těchto mají slabiky **je**, **se**, **so**, **pro** přízvuk, to jest pronášejí se větším důrazem.

Tuto však pozorovati sluší, že v naší české řeči statné nebo pří-

*) Jsou to jenom výměškové a zlomkové o prosodii; zevrubného pojednání sotva kdo v kalendáři hledati bude, aniž pak jsme my k takovému dospěli.

davné jméno takořka v jedno slovo splývá s předložkou čili s před-slovcem, a tudyž přízvuk s první slabiky statného nebo přídavného jména přechází na předložku; k. p. **za** jelenem, **u** sedláka, **se** sotůrkem, **od** pronásledování. V těchto příkladech přízvuk již nespolehá na slabikách **je, se, so, pro** — nébrž na předložkách **za, u, so, od**, které se svými jmény jakoby v jedno slovo splývají. — Podobně se děje u přídavných jmen; k. p. **za** naším, **u** dobrého, **se** šťastným, **od** protivného. Lpí totiž přízvuk již na předložkách **za, u, se, od**.

Přízvuku toho musí se přísně šetřiti ve verších rýmovaných, kteréž pro zpěv určeny nejsou, a hlavně toliko ku čtení a k deklamování se napsaly. —

b) Verše pro zpěv určené.

Ve verších ustanovených pro zpěv nerozhoduje přízvuk, nébrž nápěv. Kde nápěv, k němuž se verše dělají, má notu dlouhou, musí podobně i slabika přirozeně dlouhá se vzíti; a kde naopak má nápěv notu krátkou, dlužno i slabiku přirozeně krátkou vzíti.

Kdo píše básně pro zpěv určené, myslí sobě jistý nápěv, a podle něho upravuj báseň svou, tak aby na notu dlouhou padala slabika přirozeně dlouhá, a krátké notě slabika přirozeně krátká aby odpovídala.

Strany délky a krátkosti not pozorovati sluší, že délka i krátkost se poměrně béře. K. p. nota černá nevázaná v poměru k notě bílé platí za krátkou; a tatáž nota černá nevázaná stojíc vedlé černé vázané za dlouhou se považuje. Nota černá jednou vázaná v porovnání s notou černou dvakrát vázanou odbývá za dlouhou a t. d. — Podobně několik krátkých not spolu spojených činí trvání dlouhé, a tudýž přirozeně dlouhou slabiku k nim bráti dlužno.

Ačkoliv všady pravidla toho šetřiti potřeba, při posvátných toliko písních těch, jejichž chod velice vážný a zdlouhavý jest, tak že každá slabika jakoby stějně se prozvukuje, od tohoto pravidla poněkud odstoupiti se může. Tak n. p. píseň před schůzkou jednoty katolické na Moravě,

Slavně.

Kdo rád do spol-ku chodí, kde duch Páně vé-vo-dí:

The musical notation is on a single staff with a treble clef and a common time signature (C). The melody consists of quarter and eighth notes. A fermata is placed over the final note of the phrase.

To-ho mi-ne zemský puch, o - ví - vá ho nebes vzduch.

The musical notation is on a single staff with a treble clef and a common time signature (C). The melody consists of quarter and eighth notes. A fermata is placed over the final note of the phrase.

Kdo rád do spolku chodí,
Kde duch Páně vévodí:
Toho mine zemský puch,
Ovívá ho nebes vzduch.

Blaženým ten člověk jest,
Nemámí ho světa chřest,
Boží zář mu zasvítá,
V duši ráj mu rozkvítá.

Aj ty slasti kynou nám,
Sešli-t jsme se jako v chrám ;
Ó již v svatém plápolu
Zaplésejme pospolu!

Jen Ty Pane s výsosti
Uděl nám Své milosti,
Ať se pod Tvou ochranou
Nám ke spáse dostanou.

Také někdy přízvuk místo délky
zastoupati může.

Musíme ještě příklady objasniti,
co jest slabika přirozeně dlouhá
a krátká; a tímto přistupujeme k
veršům časoměrným.

c) Verše časoměrné.

Pravili jsme na hoře, že verše
časoměrné spravují se přiroze-
nou délkou a krátkostí slabiky.

Přirozeně dlouhá slabika jest
ta, která se zdlouha vyslovuje; v
slabice takové buď jest samohláska
čárkovaná, jako ve slovích: vá-

žím, nésti, únos; buď ů kolečkované, jako ve slovích: **domů, hrobů, původ**; buď dvojhláska, jako ve slově: **rouhavý**. V těchto slovích jsou slabiky: **vá, žím, né, ú, mů, bů. pů, rou, vý** přirozeně dlouhé, a proto bývaly druhy od našich předků dvěma literama psány: vaažím, neesti, aunos, a t. d.

Naopak přirozeně krátká slabika jest ona, kteráž ani čárkované samohlásky, ani kolečkovaného ů, ani dvojhlásky nemá. K. p. jeze-ro, pa-nen-ka, chla-pe-ček. V těchto slovích jsou všechny slabiky přirozeně krátké.

Mimo délku přirozenou, která spočívá na samohlásce, jest ještě jiná délka, kteráž polohou zvůček povstává. Když totiž samohláska přirozeně krátká přede dvěma neb více souhláskami stojí, potřebí jest k vyslovení slabiky takové jakoby více času, a tudíž samohláska přirozeně krátká stává se polohou dlouhá. K. p. **nesmělý, Martin, pilka, prostřed, nudný, rybník**. Slabiky **ne, Mar, pil, pro, nu, ry** mají sice samohlásku přirozeně krátkou, avšak, poněvadž po ní sbíhá se více souhlásek,

tedy slabiky samohláskami těmi utvořené stávají se slabikami dlouhými polohou.

Dlouhost polohy netoliko v témž e slově platí, jako ve slově **kamna**: nébrž jest také *poloha přechodná*, když ve slově poslední slabika přirozeně krátká s ouhláskou se končí, a následující slova opět souhláskou začíná. K. p. **dar** náš; slabika **dar** jest sice přirozeně krátká; že pak vychází na souhlásku **r**, a slovo následující opět souhláskou **n** počíná, počítá se slabika **dar** za dlouhou.

Souhlásky **r** a **l** platí často za samohlásky, odkudž jich někteří polohláskami zovou. Slabiky jimi tvořené jsou krátké, nenásleduje-li za nimi více než jedna souhláska. K. p. **trvám**, **hrtán**, **vrtán**, **vlha**, **blbý**. Slabiky **tr**, **hr**, **vr**, **vl**, **bl** jsou krátké, poněvadž za nimi jen jedna souhláska jde. — Jinak jest, když více souhlásek po takové polohlásce následuje; tudy ovšem *poloha práva* svého se dovolává. K. p. ve slovích: **srdce**, **smrtný**, **vlhký**, **umlnul**; slabiky **srd**, **smrt**, **vlh**, **ml** jsou polohou dlouhé, že mají polohlásky **r** a **l** dvě souhlásky za sebou.

Podobně polohou dlouhá jest slabika přirozeně krátká, následuje-li v slabice druhé změkčené **e**, t. j. **ě**, které s předešlou souhláskou nesplývá; jako ve slovích **člověče**, **tobě**, **stavěná**; slabiky **člo**, **to**, **sta** jsou polohou dlouhé, jelikož v slabikách **vě**, **bě**, **vě** nalézají se **ě** nesplývající se souhláskami **v**, **b**, **v**; slova ta znějící zajisté jako: **človječe**, **tobje**, **stavjená**.

Jinak jest, když **ě** s předcházející souhláškou v jedno splývá, jako ve slovích: **hrdě**, **ve světě**, **na snadě**. Slabiky **hr**, **svě**, **sna** nejsou polohou dlouhé, jelikož v následných slabikách **ě** s předešlými souhláskami **d**, **t**, **d** v jedno splývá, tak že zvuku **j** slyšeti není.

V řídkých pádech dovolovali sobě také výteční spisovatelé i tenkrát polohy přechodné užití, když poslední slabika slova nějakého krátkou samohláskou se končila, a slovo následující dvěma neb více souhláskami počínalo; to zvláště v místě cesury čili přerývky. K. p. **hne** stranou. Slabika **hne** přirozeně krátká sice jest, ale v tomto položení za dlouhou odbýváti může, poněvadž po ní tři souhlásky **s t r**

jdou. V řídké míře té svobody užiti volno, ač jiným se to zdá býti vadou. Když ale přízvuk spolu na té přirozeně krátké slabice spočívá, tak že slabika ta s následujícím slovem jako v jedno splývá, tu nastoupá plnou měrou platnost polohy přechodné. K. p. **na** struně, **po** stranách. Slabiky **na** a **po** netoliko stojí přede třemi souhláskami následujícího slova, něbrž také co předložky přízvuk mají a se slovem následujícím jakoby v jedno slovo splývají, tudýž právem za slabiky polohou (zádržkou) dlouhé se kladou a klásti musejí.

Stopy měroslovné.

Dříve než o rozměrech promluvíme, potřebí o stopách maličko podotknouti.

Měroslovná či metrická stopa jest jistý počet slabik ustálených.

Nejobyčejnější stopy měroslovné jsou:

a) *Daktyl* sestává z první dlouhé (—) a z následujících dvou krátkých (∪) slabik, a naznačuje se takto: — ∪ ∪. K. p. stāvāľā, pōdpōrā, krālōvā, břēčťanū, prūľomū, jēsķyně, blīžějī, přēšťanū, zpīvātī.

b) *Spondej* jest stopa měroslovná, mající dvě dlouhých slabik, (— —). K. p. vážn̄ý, šťastn̄ý, hōdn̄ý, chřādn̄ou, pālī, Kārlik.

c) *Trochej* jest stopa měroslovná, jejíž první slabika jest dlouhá, druhá pak krátká. (— ∪) K. p. stāla, vědlā, tāmtō, zītrā, skrýšě, krásā, skāla.

d) *Jamb* jest stopa měroslovná, kteráž má první krátkou a druhou dlouhou slabiku. (∪ —) K. příkl. chōdī, dōlū, stārý, mēsíc, pāsou, vīdīm, nēnī, nynī, pořād, trhá, strká, hōlá.

e) *Pyrrhichyj* má dvě krátké slabiky, (∪ ∪) K. p. něbě, něsě, vōdā, hōdý, děvā, slukā, ženā, dušě, nōhā, stōpā, mōře, tēdý, ptālā.

f) *Amfibrach* má první krátkou, druhou dlouhou a třetí krátkou. (∪ — ∪) K. p. chōdīmē,

něválně, vojíně, hošíků, stařenka, panenka, upadla, otevře.

g) *Anapest* má dvě krátké a třetí dlouhou slabiku. (— — —) K. p. milěná, spanilý, milují, nadržá, poletí, trkavý, duše má, voňavý, na horách, vývolá, studený.

h) *Molossus* má tři dlouhé slabiky. (— — —) K. p. prodlévá, strážníkův, nemluvný, přeslādský; prostírá, poslouchá, přízvuchný, odporný, ústupný.

ch) *Kretik* čili *amfimer* jest opačný amfibrach; má první a třetí dlouhou a druhou mezi nima uprostřed krátkou slabiku. (— — —) K. p. strašlivá, bázlivý, chrámově, žíznivý, sedměřý, bývalý, stříbrný, kvitnatý, v pastvinách, údolí, obraží.

i) *Palimbacchius* čili *antibacchius*

má dvě dlouhé, třetí krátkou slabiku. (— — ◡) K. p. sp̄dn̄m̄i, smrt̄n̄ci, h̄r̄š̄ih̄o, p̄r̄it̄ul̄ně, n̄ch̄ř̄ad̄ně, t̄r̄ěš̄t̄ic̄e, p̄osl̄oup̄ně, p̄ust̄im̄e.

k) *Tribrachis* záleží ze tří krátkých slabik. (◡ ◡ ◡) ch̄ōd̄il̄a, str̄ákat̄e, vol̄al̄a, s̄em̄en̄o, dě̄d̄in̄a, p̄ōd̄ob̄a, st̄av̄iv̄o, b̄ūd̄it̄i, m̄oh̄yl̄a, ōž̄ij̄e, zah̄yn̄e, n̄ab̄ud̄e.

l) *Choriamb* sestává ze čtyř slabik, dvou totiž krátkých mezi dvěma dlouhými. (— ◡ ◡ —) K. p. r̄oz̄m̄il̄en̄ā, b̄r̄ēč̄t̄an̄ov̄y, r̄oz̄m̄an̄it̄y, kv̄ap̄n̄ōl̄et̄y, r̄ȳchl̄on̄oh̄y, p̄oh̄r̄ob̄en̄y, ūkl̄on̄en̄y, v̄m̄ōd̄r̄en̄in̄āch, vr̄āsk̄ōč̄el̄y.

Rozměrové nejobyčejnější.

Ve verších přízvučných jsou dvojí rozměrové (metra): *jambický* a *trochaický*, kteří ovšem, nerůdíce se přirozenou délkou a krátkostí slabik, raději chody jambickými

a trochaickými nazvati by se dali.

a) Chod trochaický jest ten, když verš přízvukem počátek béře.

b) Chod jambický jest onen, když verš slovem jednoslabičným počátek béře.

a) Chod trochaický.

Verš trochaický jest onen, v němžto po slabice přízvukné následuje slabika bezpřízvukná; nebo jinak řečeno: v němžto po zdvihu či arsi přichodí klad čili thesis. — Zdvih totižto jest přízvuk zjevně vyražený, a klad jest nedostatek přízvuku. K. p. vada, **spousta**, **chrání**, **bledý**, **po** tmách. Ve vyslovení slov těch vždy první slabiky: **va**, **spou**, **chrá**, **ble**, **po** mají přízvučnou čili jsou ve zdvihu, jako pozdviženým výdechem proneseny bývajíce. Slabiky: da, sta, ní, dý, tmách bez přízvuku se vyjádřují čili v kladu jsou, jakoby se přízvuk ukládal, unížil, umenšil.

b) Chod jambický.

Verš jambický jest chodem svým trochaickému právě opačný, nejsa nic jiného než verš tro-

chaický s předrážkou. V jambickém verši tedy předchází klad a následuje zdvih. K. p. **dí** prorok, **a** chodí, **tam** zpívá, **o** Bože, **teď** kvílí, **nám** bratra, **znáš** pána, **přijď** domů, **v něm** bývá. Slabiky či slova: **dí, a, tam, o, teď, mám, znáš, přijď, v něm** jsou bezpřízvučná čili jsou v kladu, a činí jako předrážku, k následujícímu zdvihu čili k následující přízvučné slabice.

Poznámání. Nedej se však nikdo mýliti předložkou jedno slabičnou, pokládaje ji za předrážku, anať přízvuk na se bere a s následujícím slovem v jedno splývá.

V obojím chodu (jambickém i trochaickém) mohou býti verše buď delší buď kratší. — Při delších verších potřeba ohled bráti na přestávku, t. j. jak samo jméno praví, na to, aby po jistém počtu slabik slovo, a pokud možno, také smysl se končil.

Přestávka taková při verších chodu trochaického *šestistopých* jest po šesté slabice, t. j. na konci třetí stopy; k. p.:

„Po horách a dolech | snížek poletuje,
Do chaloupky chudé | chladný vítr duje.“

V těchto dvou trochaických verších šestistopých jest přestávka po slovích: dolech (v 1. verši) a chudé (v 2. verši), totiž na konci třetí stopy čili po šesté slabice.

Chod tento našemu národu velice oblíbený jest, jelikož veliká část národních písní tímto chodem se nese.

Při verších *pětistopých* přestávka klade se na konci druhé neb na konci třetí stopy, t. j. po čtvrté neb po šesté slabice; k. p.:

„Zableskla to záře | s nebes výše,
V záři sstoupil | anjel Páně tíše.“

V prvním verši přestávka položena jest po třetí stopě čili po šesté slabice, totiž po slově záře. — V druhém pak verši přestávku nalézáme po stopě druhé, či po slabice čtvrté, totiž po slově sstoupil. —

Ve *čtyrstopých* trochaických verších sice přísně přestávky žádati netřeba, avšak mnoho krásy a libozvuku přičiňuje tomuto rodu veršův přestávka po čtvrté slabice, t. j. na konci druhé stopy; k. p.:

„Rozmáhá se | bolest moje,
Pomoz Bože | skonaf boje.“

Zde přestávka jest po slovích: se (v 1. verši) a Bože (v 2. verši).

Při *trojstopých* a *dvojstopých* verších trochaických přestávky potřebí není, jelikož se těmito krátkými verši ani mysl ani jazyk neunavuje.

O *jambických* verších déle se rozšiřovati za zbytečné pokládáme, jelikož, jak praveno, verše jambické nejsou než opačné verše trochaické. Ve verších jambických šestiměrných přestávka přichodí tudyž také uprostřed verše, totiž po stopě třetí, čili po slabice šesté; k. p.

„Teď rychle z táboru | se řítí plukové,
A kudy jíti lze | jdou statní rekové.“

(Jgm.)

Tito veršové mají přestávku po stopě třetí, po slabice šesté, totiž po slovech: táboru (v 1. verši) a lze (v 2. verši).

Po téže třetí stopě přestávka i tenkrát bývá, když jambický šestistopý verš jest nadměrný (hyperkatalektický) t. j. když má jednu slabiku více; k. p.

„Již čelem odporným | se měří vojska
obě,
Již nastal k bitvě čas | i vyjdou proti
sobě. (Jgm.)

Avšak někdy se klade ve verších jambických šestistopých přestávka také buď po páté buď po sedmé slabice; k. p.

„Buď netečnost buď nouze | přivedla
tě z dále,
Proč ústa tvá jen vezdy | vaši zemi
chválí?
Tu nic ti nejde k chuti | jak tam za
horami,
Jdi, zůstaň, kde se líbí | my zde dobře
sami.“ (Chm.)

Zde přestávka jest po stopě třetí, totiž po slovích: nouze, vezdy, k chuti, líbí.

„Ach mívej aspoň | milé stádo v paměti,
A nedávej jim | v suchu velkém úpěti.“
(Jgm.)

V těchto verších jest přestávka po slabice páté, po slovích: aspoň a jim.

Podobně přestávka může se klásti buď po páté, po šesté neb po sedmé slabice v jambických šestistopých verších nedoměrných, (katalektických) t. j. v takových, jižto o slabiku méně mají. Tito veršové jambičtí šestistopí nedoměrní úplně odpovídají veršům jambickým pětistopým nadměrným.

Při verších jambických pětistopých bývá přestávka obyčejně po páté slabice; může však také po čtvrté, ano i po sedmé slabice býti; tudy patrně, že se zde libovlnosti mnoho ponechává.

„Tys velký, Bože | Tobě sláva zvláště,
Ty světlem odíváš se | místo pláště;
Tvůj mračna vůz, | a vichry koně vozně,
Tvým poslem bouře, | sluhou hromy
hrozné.“ (Puchm).

V 1. a 4. verši přestávka jest po slabice páté, v 2. verši po slabice sedmé, v 3. pak po čtvrté.

Veršové tyto jsou jambičtí pětistopí nadměrní, aneb, chceme-li, šestistopí nedoměrní.

Avšak také ve verších pětistopých pravidelných kladení přestávky ponechává se zcela libovůli básníkově. Tolikéž platí o verších čtverostopých. Ve verších trojstopých přestávky potřebí není.

Časomíra.

Mnohem větší množství rozměrů jest v časomíře. Netoliko dva dotčení rozměrové (jambický a trochaický) v ní panují, nébrž převeliká hojnost jiných rozměrů na poli tom se rozhostila.

Počínáme s trocheji a jamby. Ač jsme již o nich byli mluvili, přece opět o nich nám mluvití přijde, poněvadž povaha jambů a trochejů časoměrných se různí od jambů a trochejů přízvučných. Nespravují se přízvukem, nébrž přírozenou délkou a krátkostí slabik a polohou. K. p.

Āj s mračēn nēbēs pādā mīlā rōsīčkā,
 0 Qmlādā sūchā takōu vlāhōu trāvīčkā.

Ů přēblāhé ōnē dōbŷ!
 Skvēlā nā mŷslī ōblōhā,
 Ā nītrō nēznājīc zlōbŷ
 Mēdēm kōjīnō ōd Bōhā.

První dva veršové jsou trochejové časoměrní, ostatní čtyry verše jsou jambové časoměrní. — Z příkladův těchto dá se poněkud souditi, jaký rozdíl mezi přízvučnými a časoměrnými jamby a trocheji zavládá. Ve verších těchto totiž nebéře se ohled na přízvuk, nébrž na časomíru, to jest na přírozenou krátkost, délku a polohu.

Pozorovati dlužno, že poslední slabika každého časoměrného verše může býti buď dlouhá buď krátká.

O přestávkách při těchto verších časoměrných platí, co výše při verších přízvuchných povědíno.

Nejkrásnější jsou veršové, když chod trochaický (— ◡ — ◡ — ◡) nebo jambický (◡ — ◡ — ◡ —) přísně a čistě proveden jest, jako v předešlých příkladech. Avšak dovoluje se užívati také spondejů a sice při jambických verších v 1., 3. a 5. stopě; při verších pak trochaických ve stopě 2. a 4. K. p.

Verše jambické.

Z̄av̄lād | nĭ̄ m̄ou | dū̄šĭ | zn̄ov̄ā

Dř̄evnĭ | nĕvĭn | n̄ost v ěi | st̄otĕ.

Tuto stopa 1. (v 1. verši) **zavlá**, a stopy 1. a 3. (v 2. verši) **dřevni**, **nost**, **v ěi** jsou spondejové.

Verše trochaické.

Zēd̄ nĕlĭt̄ostnā nĕdāvā nām vĕjĭtĭ,

Āch v mŭkāch hr̄oznŭch p̄řād jĕst nām
tŭ dlĭtĭ.

totiž ve slovích: výborný (1. verš),
strastí (2. verš), smutné (3. verš)
a vyznáš (4. verš).

Vyjímkou pořádkou, když
na posledních slovích šestiměru zláštní
váha spočívá, může stopa pátá býti
spondejem; avšak tu čtvrtá stopa
musí daktylem býti. K. p.

Vš̄eck̄o m̄ění s̄e v̄al̄em, j̄en̄om̄ ōstan̄e
P̄án B̄ůh v̄ěčn̄ý.

Pětíměr (pentameter).

Pětíměr značí se jménem svým,
že sestává z pěti stop, z nichžto
však jedna (buď spondej nebo tro-
chej) tak jest rozdělena, že jedna
slabika (vezdy dlouhá) o sobě po
dvou prvních celých stopách, druhá
(buď dlouhá buď krátká) po dvou
posledních celých stopách se klade.
Poslední dvě celé stopy musejí býti
vždycky daktyly, první dvě celé
stopy mohou býti buď daktyly buď
spondejové, nebo i jeden daktyl
a druhý spondej. — Žádoucnou jest,
aby se pětíměr vždycky slovem
dvojslabičným končil. Vzorec pět-
timěru jest:

- ◡ ◡	- ◡ ◡	- - ◡ ◡	- ◡ ◡	- ◡ ◡
- -	- -	- -	- ◡ ◡	- ◡ ◡
- ◡ ◡	- -	- -	- ◡ ◡	- ◡ ◡
- -	- ◡ ◡	- -	- ◡ ◡	- ◡ ◡

Ōdžeňtěž z līdských vēškery pēčē dōmū.

Kāmkolī nās pōvedēš, pūjdēmē vēzdý s
tēbou.

Pětíměr však nikdy nebývá o sobě, nébrž se šestíměrem vždy spojen. Spojení tito veršové jmenují se distichon. K. p.

„Nač Boha nám milovat kážeš? Jest
dosti zajisté,
Když člověk láskou k vlasti a cnosti
hoří.“

Takto hlupec soudí: „Nechť vyschnou
žídla na kopcích,
Když bude jen v městské troubě mi
téci voda.“

Sloha safická

sestává ze čtvera veršů, totiž ze tří čistě safických veršů a ze čtvrtého adonického, dle vzorce toho:

- ◡ - - -	◡ ◡ - ◡ -
- ◡ - - -	◡ ◡ - ◡ -
- ◡ - - -	◡ ◡ - ◡ -
- ◡ ◡	- -

Pozorovati, že na zdvihu třetí
 stopy přestávku klásti třeba. K. p.
 Když mi vězdejší pōchōdeň zāhasně,
 Christě! tož světlem blaženým mi vzějdi
 Zāře pōvěčných ōbytův ā sviť mi
 V drāhū nōvōtnōu.

Staří i noví znalcové jedním ústem
 vychvalují hudbu a lahodu roz-
 měru tohoto.

Sloha alkaická

sestává ze dvou alkaických veršů
 jedenáctislabičných, z třetího
 verše devateroslabičného a z
 posledního desítislabičného
 v tento způsob rozstavených:

̄	-	-	-	-		-	-	-	-	̄
̄	-	-	-	-		-	-	-	-	̄
-	-	-	-	-		-	-	-	-	-
-	-	-	-	-		-	-	-	-	-

Ó slūnkō skvōucī Tvōrcě svatý Dūchū!
 Rōzblēsni vūkōl světlo nā nārōdý!
 Rōzzēhni v nīch plāpōl nēbēsķý,
 Āť zāhōří plāmēnēm dōbožným.

Přestávka jest v prvních dvou verších po slabice páté, v třetím a ve čtvrtém po vůli.

Rozměr asklepiadický

tak vypadá:

— — — ◡ ◡ — | — ◡ ◡ — ◡ —

Ó český̄ muḡ milý̄ nároḡde, chválō má!
 Větší̄ z vás̄ pō polích̄ díl v krajī obcūjē,
 Pilnōu prácē rukōu chléb̄ v̄ydělāvājē.
 (Stach).

Sloha asklepiadická první

sestavající ze tří veršů asklepiadických, po kterých následnje verš glykonický.

— — — ◡ ◡ — | — ◡ ◡ — ◡ —
 — — — ◡ ◡ — | — ◡ ◡ — ◡ —
 — — — ◡ ◡ — | — ◡ ◡ — ◡ —
 — — — — ◡ ◡ — ◡ —

Čí̄ pāk jmēnō slāvī v rōzložitém̄ poli,
 Kdež̄ bystrý̄ sē Dūnāj, Pād s Vltāvōu pēnī?
 Proč̄ dvākřāt̄ pāterý̄ nároḡový̄ jazyk̄
 Zpívā h̄ymnȳ novē k nebī? (Jungm.)

Sloha asklepiadická druhá

sestavající ze dvou veršů asklepiadických, po kterých následuje verš ferekkratický a glykonický.

-	-	-	∪	∪	-		-	∪	∪	-	∪	∪
-	-	-	∪	∪	-		-	∪	∪	-	∪	∪
											∪	∪
											∪	∪

V̄iz l̄odn̄íká p̄lav̄ať n̄a p̄lan̄ínách m̄oř̄e!
 V p̄ap̄r̄ýskách n̄ách̄ov̄ých p̄l̄acht̄y č̄il̄e
 P̄ozv̄oln̄ý s̄e k̄ol̄íbá [v̄l̄aj̄í,
 N̄a skr̄otl̄ých n̄a v̄ln̄ách k̄or̄áb.

Připojujeme *tří rozměry indické*, jichžto v novějším času v naší řeči užito. Verše těchto rozměrů spravují se délkou slabik bez ohledu na počet jejích. Dvě krátké při tom, jak obyčejně, platí za jednu dlouhou. Rozměrové tyto také se rýmují.

První z těchto indických rozměrů sluje

Vajtalija.

Vzorec rozměru toho jest tento:

∪	∪	∪	∪	-	-	∪	-	∪	-
-	-	-	-	∪	-	∪	-	-	-

˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
 - - - - - ˘ - ˘ -
 ˘ ˘ ˘ ˘
 - - - - - ˘ - ˘ -
 ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
 - - - - - ˘ - ˘ -

Āj tā jeseň! krásȳ mizně rāj,
 Ůtajēn zāpāch lōukȳ āmbrově,
 Zāsmūcūjeť plēsāvý se hāj,
 Ā lēsēm chřestī prškȳ līstově. (Jgm).

Druhý z těch rozměrů indických nazývá se

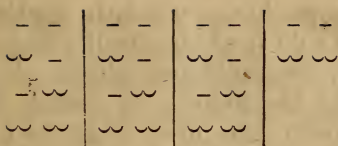
Matra samaka,

jehož vzorec následuje:

-	-		-	-		˘ ˘	-		˘ ˘	
-	˘ ˘		˘ ˘	-		˘ ˘	-		˘ ˘	-
˘ ˘	-		-	˘ ˘		˘ ˘	-		˘ ˘	-
˘ ˘	˘ ˘		-	˘ ˘		˘ ˘	-		˘ ˘	-

V tomto rozměru stála jest toliko stopa třetí; stopa čtvrtá může býti buď — — nebo ˘ ˘ —; první dvě stopy mohou dle vzorce libovolně se bráti.

Matra samaka, v rozměru nejvolnější, také má vzorec tento:

Čl̄ověč̄e, ůhaš̄uj l̄akom̄ou ž̄ízeň,
 N̄es̄yt̄á ž̄ád̄ost p̄ouh̄á tr̄ýzeň,
 V sv̄e d̄uši k̄ažd̄ou d̄uši p̄ozn̄áv̄ej,
 S̄ob̄ě n̄ijak s̄ám p̄řed̄k̄u n̄ed̄áv̄ej,
(Jungmann).

Třetí z rozměrů indických slove

Akšara čhanda,

a sestává ze čtyř veršův takových:

M̄át̄i m̄il̄ov̄n̄á! T̄ad̄y-l̄i t̄ě ž̄el m̄ūj
 V t̄om b̄ýt̄u chl̄adn̄ém p̄ob̄uđit̄i d̄ouf̄á?
 Pl̄áč t̄eč̄e h̄ojn̄ý n̄a m̄oh̄yl̄y b̄oln̄é,
 S̄rd̄ce j̄ej̄i v̄šak n̄ež̄ij̄e v̄íce. (Marek).

Znělka.

Znělka čili sonet má zvláštní ústrojí. Záleží totiž ze 14 veršův buď jambických buď trochaic-

kých na čtvero sloh sřaděných. První dvě slohy mají toliko dva rýmy tak položené, aby 1. 4. 5. a 8. verš se rýmovaly, a opět 2. 3. 6. a 7. jeden rým měly. Ostatní dvě slohy mohou buď dvojí buď trojí rým jakkoli spořádaný míti. K. p.

Mluvo milá, hudbo velesladká,
 Krásy ducha sličný výdechu,
 Jižto z mládí v libém úsměchu
 Vlíbala mně milovaná matka !

Tvojich kroků chůze milopadká
 Tuto vane slastnou potěchu,
 Tuto opět v ručím pospěchu
 Bouří z prudka chodů tvojích zvrátka.

Ducha hloub tvá, ucho hudba jímá,
 V libém proudu harmonie tvojí
 Zefyr šepá, bouře divá hrímá.

Zvuk tvůj milý s pradědy nás pojí;
 Zrcadlem jsi mysli dávných otců,
 Nejdražším jsi jměním domorodců.

Kancona

jest báseň lyrická, která skládá se z neurčitého počtu sloh, v nichžto však býti musí týž rozměr a způsob veršování, jakož i stejný počet rýmův.

Poslední sloha bývá obyčejně kratší ostatních a nazývá se loučení, poněvadž básník obrací se ve sloze této k písni své, jí poselství svěřuje a s ní se loučí.

Znáš-li, druhu, tam tu zahradu,
 V nížto hvězdy, Boží dítky,
 Prokvétají jako kvítky
 V obnoveném pořád odmladu?
 Procházku tam mysl zbožná koná
 Když dne trudem již se unaví,
 Potápí se v ona kvítka vonná,
 Při každém se zvláště zastaví,
 Až se krásou jejich otaví.
 A hvězd těchto — písmen Božích — krása
 O kom duchu vnímavému hlása?

Na němé-lis patřil na tvory?
 Zdali jejich tvářnost němá
 Znamenavé mluvy nemá?
 Ó slyš jen jich tajné hovory.
 Utkvěla v nich bolest přetajemná;
 Tajnostem těm jedin rozumí,
 V němž dlí toucha věčné pravdy jemná,
 V jehož myslí vášeň nešumí
 Jak proud divý přes skal přes rupy.
 Takému se jasně rozednívá,
 Němost ta mu v hlasný souzvuk splývá.

Jaký tajný výrok znamená
 Všehomíra pohýbání?

Proč věc ta se k zemi sklání,
 Ta jest celá k nebi vzchopená!
 Pramen s hory spěchá do údolí,
 Vůně k nebi v sloupu vysokém,
 Svrhlá kotva padá v mořské zmoly,
 Kolem slunka tajným výrokem
 Tihne hvězda stálým otokem.
 Nehledá-liž vesmír v tužbě vřelé
 Veškerenstva prvohýbatele?

Což to větrem dumným rozechvělá
 Větevnatá šeptá svída?
 Co chce ptačích zpěvů střída,
 Co chce oheň vzniklý z popela?
 Národové sobě přeodporní,
 Různí místem, mluvou, povahou,
 V čem si rukou podávají svorní?
 O čem dává s blažnou výstrahou
 Historie uku předrahou?
 Všecko jsou to o tom Pánu řeči,
 O němž vnitro hlasitě nám svědčí.

K Tobě, Pane, Slunko věčité,
 K Tobě všecko tihne s tužbou,
 Oddává se Tobě službou,
 Sloníc v Tvé se záři světité!
 Jemu, písni moje, hudej stále,
 K neustálé až tě pozve k chvále.

Sestina

jest báseň lyrická, která se
 přes veliké nesnadnosti v básních

italských a španělských zhustanálázá. Sestává ze šesti sloh šestirádkových. Slova na konci slohy první nerýmují se, ale přichodí v jiném pořádku na konci veršů všech ostatních sloh podlé tohoto pravidla. První verš 2. slohy tím slovem se končí, jímž poslední verš 1. slohy se uzavírá. — Druhý verš 2. slohy koučí se posledním slovem 1. verše 1. slohy. — Třetí verš 2. slohy končí se jako 5., čtvrtý jako 2., pátý jako 4., a šestý jako 3. verš první slohy. — V témž pořádku následují koncovní slova třetí slohy a všech ostatních. — Celá sestina pak končí se třemi verši, ve kterých se opakuje všech šest koncovních slov, a sice tři uprostřed a tři na konci veršův těch. — Příklad objasní pravidlo snad méně jasné.

Člověk.

Člověk meze dvojího jest světa,
S pověčným i s minoucím se stýká,
Na té mezi se co hora vznáší,
Pata v zemi, hlava vniká v nebe;
Za sebou zří minulosti kraje,
Z předu vzchází věčnosti mu záře.

Hvězdám bludným živodarná záře
Slunkem leje s vyššího se světa.

Člověk světlo v nižší nese kraje
 S nimižto se na své pouti stýká;
 Nezná zvíře co to Bůh, co nebe,
 K člověku jen se co k slunku v z n á š í.

K výši člověk se jak plamen v z n á š í,
 Hledá zdrojův věkožizné z á ř e;
 Toť ho jenom činí hodným nebe
 Že se střeže nízkých vášní světa;
 Nohou lehkou jen se prachu týká,
 An duch pílí v neskonalé kraje.

Ale v ducha nejtajnější kraje
 Často vrah se z říše hrůzy v z n á š í,
 Tehdy mužně s vrahem se duch stýká,
 Svitá k bitvě milosti mu z á ř e;
 Její silou zmáhá kníže světa,
 V odměnu mu korunu šle nebe.

Člověk poutník; vlastní je mu nebe,
 Cizinou jsou jemu zemské kraje,
 Žebřem jenom jest mu sláva světa,
 Po něm k Bohu radostně se v z n á š í.
 Nestihnul by tam však bez té z á ř e,
 Jenž jdouc s hůry v duchus ním se stýká,

Člověče! svět dvůj se v tobě stýká;
 Zemský jeden, druhý pošlý s nebe!
 Dej se vodit svitem božské z á ř e;
 Netěž dolů v tělesenstva kraje!
 Němé tvorstvo prosbu k Tobě v z n á š í,
 Bys jich jménem chválil Pána světa.

Nedbej světa jenž se s hříchem stýká,
 Tvůj nechť vznáší duch se v Boží nebe,
 Tam v ty kraje, tam, kde věčná záře.

Ghasela

jest lyrická báseň, oblíbená Arabům, Peršanům a Turkům. Báseň ta nikdy nemá více osmnácti veršův, jichžto vlastnost vymáhá, aby jediný toliko rým celou báseň prostoupal. — Sbírká tolika ghasel co písmen v abecedě nazývají národové ti divanem. K. p.

Ku Christu Pánu.

Christe Jesu, věčné světa světlo!
 Tebou lidstvo s životem se střetlo.
 Jará Vesno pozamžrelé duše!
 Bez Tebe by peklo duši hnětlo.
 Bez Tebe bych neznal pravé lásky;
 Za smrt by se žití lidstva četlo;
 Hoře doma, vně by neklid vládnul.
 Tebou srdce k branám spásy vzletlo,
 Jemuž bylo tápať ve tmách hříchu.
 Tvoje žití lidstvu věnec spletlo,
 Jehož vůně věčně světy hojí.
 Tebou v nebi teprv nebe zkvětlo;
 Kdež ty nejsi, tam ráj jestit pouští.
 Ó, by vání Ducha Tvého smetlo
 S hrudi mojí veškeren prach světa!
 O by v duši nikdy nezašpetlo

Nepobožných vášní buzikání!
Rač to dáti, Christe, světa světlo!

Madrigal

jest krátká báseň sestávající ze čtyř až do jedenácti veršů vrýmovaných. Novější básníci mívají ode čtyř až do šestnácti veršův v madrigalu. — Jsouť to veršové jedenáctislabiční, kratšími verši volně rýmovanými propletení.

Obsah madrigalu jest něžný cit nebo vtipná myšlénka snadno mluvou vyslovená. — Madrigal jest více básnickou hrou. K. p.

Na své verše.

Milé dárky přírody,
Prázdné chvíle výplody,
Slasti z vás se raději
Nežli slávy naději.
Jděte, moje drahé dítky,
Jděte prosté, polní kvítky!
Přivítá-li vás kdo míle,
Pak jste došly svého cíle.
Řekněte mu zrovna krátce:
„Výtvor hry jsme a ne práce!

Kolo (rondeau).

Kolo jest rovněž báseň lyrická, dle obsahu a povahy podobná

madrigalu. Liší se od jiných her básnických svým zvláštním ústrojím. — Máť dvě, nejvíce čtyry slohy. V každé sloze opakuje se první verš po verši třetím; po šestém pak verši opakuje se první i druhý verš. Každá sloha má toliko dva rýmy. K. p.

Co má člověk na světě?
 Jenom tužby bez pokoje,
 Divé boje v proletě —
 Co má člověk na světě?
 Libuje si v rozkvětě,
 V klamech jen a v zmatcích stoje.
 Co má člověk na světě?
 Jenom tužby bez pokoje!

Kdysi bude v lepší záři,
 Pláč mu uschne v trudné tváři,
 Navždy zhyne každá strast.
 Kdysi bude v lepší záři!
 Nebeská mu kyne slast
 Pro bol každý nesouc mast.
 Kdysi bude v lepší záři,
 Pláč mu uschne v trudné tváři.

Triolet,

báseň starých francouzských básníků, která od roku 1649 opět v obyčej vešla. Jsa takorčka zkráceným

kolem má triolet osm, někdy devět veršů jambických nebo trochaických. První, čtvrtý a sedmý verš jest tentýž, tak že se třikrát opakuje, odkud jméno této básně. Hodí se pro myšlenky žertovné. K. p.

Proč se marně v světě soužití?
 Lépe doufat v budoucnost;
 Po statku proč, po cti toužit?
 Proč se marně v světě soužití?
 Proč pak nebyť smutku prost?
 Zpěv nám budiž věčný host!
 Proč se marně v světě soužití?
 Lépe doufat v budoucnost! Chmel.

O rýmech.

Rým jest úplný stejnozvuk jedné nebo více slabik na konci verše. Když se jedna slabika rýmuje, jest rým mužský, lichý, jednopádný čili jednoslabičný; n. p. hluk—pluk; chrám — trám. — Když se dvě slabiky rýmují, jest rým ženský, sudý, dvoupádný čili dvouslabičný; n. p. tráva — sláva; rodí — vodí. — Ploditel — roditel, jest rým trojpádný čili tréslabičný.

V české naší řeči, vyjma slova jednoslabičná, vždy dvě sla-

biky se rýmují; a tudíž byl by špatný rým: srdce — prudce; těší — duší.

Při tom pozorovati dlužno, aby první slabika obou rýmovaných slov stejného byla trvání, t. j. aby krátká na krátkou, a dlouhá na dlouhou se rýmovala; K. p. stává — dává, jest rým dokonalý, jelikož obě první slabiky rýmovaných těchto slov, totiž: **stá** a **dá** jsou dlouhé. — **Bo dá** — **hlo dá** jest rovněž rým dokonalý, an první slabiky rýmované, totiž: **bo** a **hlo** jsou obě krátké.

Špatný jest rým sudý čili ženský, když první dvě rýmované slabiky nestejného jsou trvání, t. j. když krátká na dlouhou, nebo naopak se rýmuje; k. p. hlava — tráva; tůně — struně; dívá — sívá. Tyto rýmy sudé jsou zlohlasné čili špatné, jelikož slabika **hla** jest krátká, a **trá** dlouhá; **tů** jest dlouhá, a **stru** jest krátká; **di** jest dlouhá a **si** jest krátká.

Poslední slabika v rýmech sudých čili ženských může býti nestejného trvání; k. p. hlo dá — škoda; dá vá — trá va; hol ý — bol ý.

Při rýmech mužských, lichých čili jednoslabičných ostává pravidlem, aby rýmové vždy stejného trvání byli; aby totiž dlouhéjednoslabičné slovo na dlouhé, a krátké na krátké připadalo. K.p. chrám — nám, hluk — suk; hrad — sad; syn — plyn; stín — klín. Rýmové ti jsou hlasní, čistí čili dokonalí. Naopak ale rýmové: vám — tam; stín — syn; hrad — rád; síň — plyň, jsou nehlasní, nečistí, špatní.

Jakož všady i při rýmech rozmanitost jest milá, a tudyž:

1) Týž rým nevracuj se často, a v menší básni zhola nikdy.

2) Strídejte se rýmové sudí, ženští čili dvojslabiční s lichými. Kde však povaha básně zláštní pořádek rýmů vymáhá, tam ovšem pravidlem stanoveným řídit se dlužno, jako ve znělce, v kolu a t. d.

3) Avšak kratší básně mohou také míti naskrz buď ženské buď mužské rýmy, jak toho povaha básně požaduje.

4) Rýmů s polohláskami a I neradno často užívati pro nelibozvučnost. Takové rýmy jsou: chrta — vrtá; hrdlo — trdlo;

na vlka — umklá a t. d., lečby se nějaká tvrdost a příkrost vyznačiti měla.

5) V básních přízvučných (jinak jest ve verších časoměrných) pro čtení a deklamování, nikoliv pak pro zpěv psaných, nesmí se rýmovati slovo dvojslabičné s tréslabičným, jako: voda — náhoda, což vysvítá z toho, co již na hoře o přízvuku praveno bylo. — Jinak ovšem jest, když slovo dvojslabičné s předložkou (zláštní slabiku tvořící) spojeno jest, a s ní jakoby v trojslabičné slovo splývá, tak že přízvuk na předložku přechází; k. p. na vodu — náhodu.

6) Potřebí též podotknouti o rozdílů rýmu štěpných a planých. — *Rým štěpný* či *kořenový* jest, jak samo slovo hlásá, jenž v kořeně, t. j. ve slově samém leží; k. p. matka — sladká; hoří — boří; sedí — hledí; duje — pluje; hyne — plyne. — *Rým planý* jest ten, jenž toliko na koncovkách spoléhá; k. p. dobrého — štědrého; miluje — běduje; nositi — hladiti; milovati — zanechati; velikosti — maličkosti; hanění — chodění. Těchto planých rýmů řídčeji užívati sluší.

7) Rýmův s úzkými samohláskami *e, i*, zvláště mají-li dvě *i* v sobě, v básních vůbec pro nelibozvučnost, zvláště pak v písničkách pro nezpěvnost velmi pořádku upotřebiti se má; k. p. choditi — ploditi — voditi — rodití — shoditi.

8) Šetřiti sluší rozdíl mezi *rýmem* a *souzněním* čili *názvučím* (assonancí). — *Souznění* žádá toliko stejnost samohlásek, *i* souhlásek. K. p. boří — Boží; bory — moly; mladí — tratí; hledí — třetí; za rodiče — po nejvíce; zvířecí — člověčí. V těchto slovích není rýmu, nébrž jest toliko názvučí či souznění. Rýmové byli by: množí — Boží; bory — hory; mladí — chladí; letí — třetí.

9) Totéž slovo dvakrát opakované není rýmem; k. p. chodí — nepochodí; lečby totéž slovo v každém verši v jiném smyslu se bralo; k. p. na vodu — vojvodu; náhoda — pohoda — nehoda.

10) Nětřeba snad připomínati tuto, že měkké souhlásky s měkkými, a tvrdé s tvrdými toliko rýmy činí; k. p. nyní — viní; ne však: nyní — syny. Pozorovati toho jest

+ rým
však
máha
stejnost

ve slovích takových, v nichžto ucho naše rozdíl mezi měkkou a tvrdou souhláskou rozeznává; tam ale kde sluch náš toho rozdílu již více nečiní, netřeba šetřiti jeho, ačkoliv předkové naši podlé jemnějšího sluchu svého dobře to byli rozdělovali; k. p. mravy — staví; choroby — hanobí; chlomy — šumí. V těchto rýmech přichází ve slovích: mravy, choroby a chlomy tvrdá souhláska **v, b, m**, ve slovích však: staví, hanobí a šumí přicházejí tytéž litery co měkké; leč rozdílu toho již ucho naše nešetří, a tudyž rýmové oni za dobré platí. —

Podobně se má s dvojím **l**, totiž s tvrdým **ř** a s měkkým **l**. Nebo ačkoliv polovice Moravy a celé Slovensko a Slezko toho rozdílu dobře vědomo jest, přece v jazyku spisovném již dávno rozdílu toho se nešetří, a tudyž volno rýmovati tvrdé **ř** s měkkým **l**; k. p. králi — stáři; voři — v poli; měři — měli.

11) Ještě na jiný rozdíl rýmův poukázati dlužno. Jsou totižto rýmové jiní sdružení, jiní střídaví, jiní okročení, jiní postupní. Rýmy bezprostředné čili sdružené jsou ty, jenž hned po sobě ve dvou verších následují. K. p.

Kdo rád přivolí
Chodíť do školy.

Rýmy střídavé jsou, když se
verš první s třetím, a druhý se
čtvrtým rýmuje. K. p.

Bože, slavné díky Tobě
Zpívá zdravých dítek hlas;
Mnohý musí v bolné mdlobě
Na svém lůžku trávit čas. K.

Rýmy o kročené, když mezi
dvěma rýmama dva jiné stojí. K. p.

Jaká nám se milost stává
Každým školním učením!
Svatým Božím zjevením
Pravá moudrost nám se dává. K.

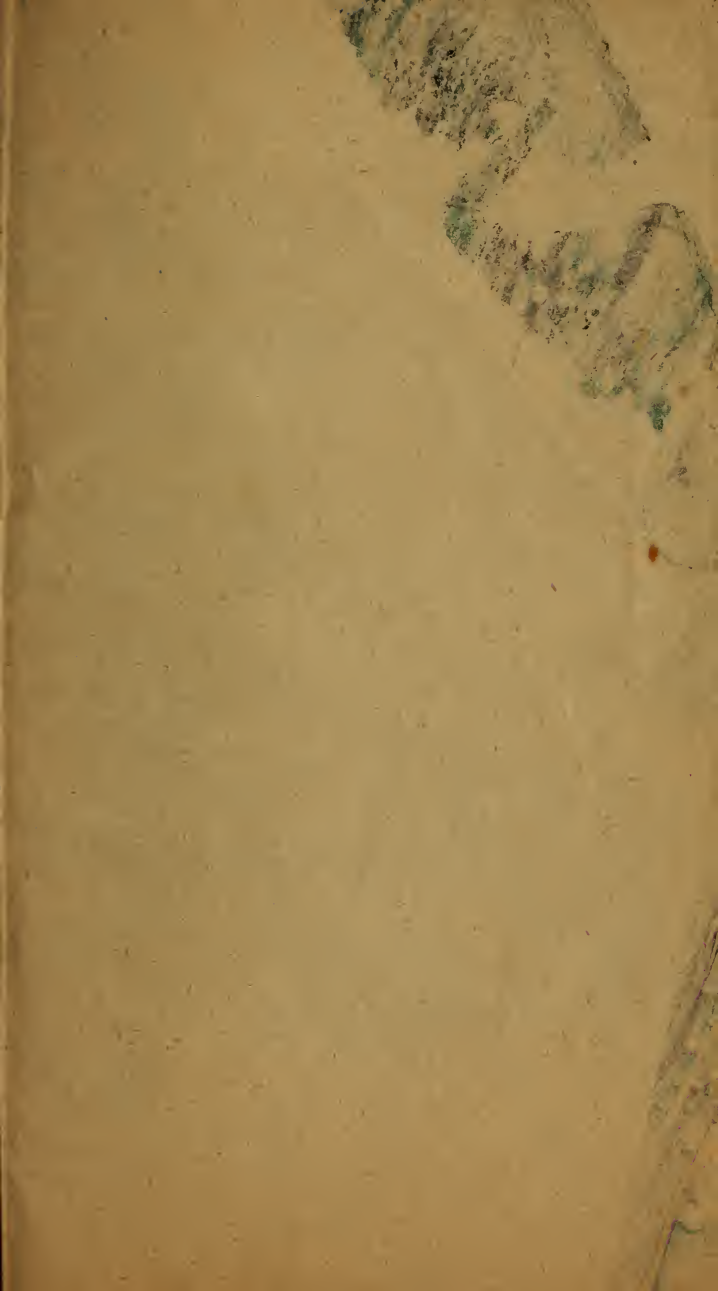
Rýmy postupné, když se na
první, druhý a třetí verš rýmuje
čtvrtý, pátý a šestý. K. p.

Spasiteli, Christe Pane!
Velká tvoje dobrota
K lidem všem se stejně kloní!
Nechť i mně se milost stane
Po všechem čas života,
Až mně kosa smrti sroní.

Omylové v tisku.

Strana	4. řádek	18. čti:	ve verších oněch.
"	4.	" 22.	" : určené.
"	9.	" 14.	" : počítá
"	13.	" 18.	" : kvítnatý
"	21.	" 11.	" : Omladá
"	37.	" 16.	" : pozamřelé
"	40.	" 28.	" : naší
"	44.	" 11.	" : samohlásek, rým však vymáhá stejnost i sou- hlásek.
"	45.	" 25.	" : . — pěli.

LIBRARY OF CONGRESS

0 002 391 554 6

